

УДК 811.161.2'37'42:001

ВСТАВНІ КОМПОНЕНТИ ЯК ДИСКУРСИВИ В НАУКОВОМУ МОВЛЕННІ**Романченко А. П.**

У статті досліджено місце, роль, функціональне навантаження вставних компонентів у науковому мовленні Ю. О. Карпенка. Їх розглянуто з позиції комунікативної прагматики, виокремлено типи вставних елементів. Встановлено частотність вживання та виявлено специфіку регулятивів та організаторів. Запропоновано вивчення вставних компонентів як засобів експлікації особистості вченого на матеріалі україномовного лінгвістичного дискурсу.

Ключові слова: вставні компоненти, науковий лінгвістичний дискурс, семантичні типи, дискурсиви, Ю. О. Карпенко.

В статье исследованы место, роль, функциональная нагрузка вводных компонентов в научной речи Ю. А. Карпенко. Они рассмотрены с позиции коммуникативной прагматики, выделены типы вводных элементов. Установлена частотность употребления и выявлена специфика регулятивов и организаторов. Предложено изучение вводных компонентов как средств экспликации личности ученого на материале украиноязычного лингвистического дискурса.

Ключевые слова: вводные компоненты, научный лингвистический дискурс, семантические типы, дискурсиви, Ю. А. Карпенко.

The place, role and functional yield of inserting components in scientific speech are explored in this article. They are reviewed from the position of communicative pragmatics and types of insertive elements are distinguished. The specific of regulatives and organizers is revealed and the frequency of using them is established. Studying inserting components as means of explication of the scientist's personality on material of Ukrainian-language linguistic discourse.

Key words: inserting components, scientific linguistic discourse, semantic types, discursive words, Yu. O. Karpenko.

Вставні компоненти здавна функціонують у мові. Зафіксовані вони в писемних пам'ятках, зокрема в Лаврентіївському, Новгородському, Львівському, Черніговському літописах. Ці компоненти мають багату історію дослідження в науковій літературі.

Вставні слова, словосполучення й речення як синтаксично ізольовані члени речення вивчали з різних кутів зору. А. І. Анікін, І. І. Мещанінов, О. М. Пешковський, О. О. Шахматов досліджували їх зв'язок із реченням у цілому та окремими частинами речення, О. М. Гвоздєв звернув увагу на особливості інтонації, Л. О. Кадомцева, М. У. Каранська запропонували виокремлювати модальні види за значенням, взявши до уваги міркування Б. М. Кулика про суб'єктивну модальність вставних елементів, В. В. Виноградов, Д. І. Ганич, О. М. Лашкевич також вивчали вставні члени як засіб вираження модальності речення.

Сучасних дослідників продовжує цікавити питання функціонування вставних слів, словосполучень та речень у структурі висловлювання й художнього тексту (З. П. Олійник, О. Г. Межов), у сучасному публіцистичному тексті та газетному мовленні (І. Я. Завальнюк, В. І. Грицина, Н. В. Рачук, М. Н. Рудковська). Крім того, у зв'язку з орієнтацією на антропоцентричний аспект вивчення мови поживався інтерес до вставних елементів як засобів реалізації лінгвокреативності (Г. Ємельяненко), як метатекстових одиниць (Л. Г. Котнюк, О. В. Малікова, З. Чапіга), як комунікативно-прагматичної категорії (О. А. Пантелєєва), як скріпів в усному мовленні (С. П. Бибик) тощо. Вставні слова та словосполучення в ролі дискурсивів активно вивчає О. В. Вікторова, залучаючи матеріал російського та англійського наукового мовлення [2; 3; 4].

Поза увагою мовознавців залишилася специфіка функціонування вставних компонентів в україномовному науковому дискурсі, що й становить *актуальність* пропонованого дослідження. Його *мета* – розглянути семантичні ознаки вставних компонентів, акцентувати на найактивніших у функціональному плані вставних елементах, їх місці й ролі в науковому мовленні, з'ясувати тенденції функціонування в україномовному лінгвістичному дискурсі в аспекті комунікативної прагматики, схарактеризувати вставні компоненти як дискурсивні слова в науковому дискурсі. *Матеріалом* для міркувань послужило 24 статті та 23 наукових огляди (переважно з ономастики) відомого у світі вченого, який присвятив служінню науці багато років, – Ю. О. Карпенка.

За виконуваними функціями вставні компоненти поділяють на ті, які виконують модальну функцію, і ті, що виконують суб'єктивно-модальну функцію. Відомі в лінгвістиці семантичні класифікації безпосередньо пов'язані з названими функціями. Українські мовознавці традиційно виокремлюють шість [11, с. 363-364; 13, с. 166-167], сім [5, с. 160-164; 12, с. 228-229] або вісім [6, с. 177-178] семантичних типів вставних компонентів. Серед дискурсивних слів вирізняють дискурсивно-регулятиви й дискурсивно-організатори. Перші виконують міжособистісну мовну функцію, виражаючи регулятивну інформацію, а другі – текстову функцію, виражаючи дискурсивну інформацію [2, с. 11]. Далі з'ясуємо, які вставні компоненти є дискурсивами-регулятивами, а які – дискурсивами-організаторами.

На наш погляд, з огляду на аспекти вивчення мови на сучасному етапі доцільно буде звернутися до класифікації вставних компонентів, розробленої О. А. Пантелєвою [8]. Із позиції комунікативної прагматики вона вирізняє такі типи вставних компонентів: акцентно-стверджувальні, акцентно-ймовірнісні, емотивно-кваліфікативні, адресно-марковані, фатичні й метатекстові. Одразу зауважимо, що регулятивна функція відображає взаємодію між автором та адресатом. Саме тому дискурсивно-регулятиви – це акцентно-стверджувальні, акцентно-ймовірнісні, емотивно-кваліфікативні, адресно-марковані та фатичні вставні компоненти. Метатекстові вставні компоненти – це дискурсивно-організатори. Дискурсивна інформація скерована на організацію дискурсу та орієнтацію адресата в ньому. Дотримуючись такого підходу, схарактеризуємо вставні слова, словосполучення та речення в науковому дискурсі Ю. О. Карпенка.

Дискурсивно-регулятиви. Акцентно-стверджувальні вставні компоненти мають на меті акцентувати увагу адресата на висловлюванні в цілому або на його певній частині. Автор, використовуючи їх, наполягає на тому, що інформація, подана ним, є достовірною, правдивою. Залежно від комунікативної стратегії, яку розуміють як евристичне інтенціональне планування дискурсу для досягнення його учасниками кооперативного результату [10, с. 170], як оптимальну реалізацію інтенцій мовця стосовно досягнення конкретної мети спілкування [1, с. 118], Ю. О. Карпенко обирає з арсеналу вставних елементів (*безперечно, безумовно, безсумнівно, без сумніву, дійсно, звичайно, звісно, звісна річ, зрозуміло, немає сумніву, певна річ, правда, природно, розуміється, само собою зрозуміло, само собою розуміється, сказати по правді, справді, ясно, ясна річ*) ті, які будуть слугувати адресатові своєрідним сигналом про безсумнівність того, про що говориться, про повну відповідність з об'єктивними фактами. Подаємо використовувані автором вставні компоненти цього типу за частотністю вживання в наукових статтях із мовознавчої проблематики: *зрозуміло* (11), *безперечно* (8), *як бачимо* (6), *звісно* (3), *звичайно* (2), *щоправда* (2), *дійсно, правда, ясно* (по 1). Обмежений набір слів для вираження достовірності в науковому дискурсі вченого, на нашу думку, пов'язаний із тим, що специфіка наукових жанрів полягає в об'єктивності висвітлюваного питання, апіорі наукові тексти (особливо підручники) містять незаперечні факти, які не вимагають доказів, оскільки вони визнані й доведені теоретично чи практично мовознавцями. Наведемо приклади: *Стус і Маланюк, зрозуміло, знали, бо інакше взагалі не вжили б цього міфоніма; ... перехід о > у... давніше ... мав, безперечно, значно ширший ареал, аніж нині; Це, звичайно, відноситься й до слів икати – ікати, які зовсім не стосуються питання про те, є чи не є и та і різними фонемами.*

Крім того, до цього типу можна уналежнити слова і словосполучення, які містять вказівку на щось звичайне, загальновідоме (*було, буває, бувало, як водиться, як завжди*). Для наукового мовлення притаманні вставні компоненти як *правило* (8), *як відомо* (5), зафіксовані в зібраному матеріалі.

Акцентно-ймовірнісні вставні компоненти охоплюють широкий спектр гіпотетичної модальності, виражаючи недостовірність, непевність, гаданість, вірогідність, сумнів. Цю модальність в українській мові можна реалізувати за допомогою таких вставних слів, словосполучень та речень: *видається, видимо, видно, здається, здавалося, є надія, очевидно, очевидячки, ймовірно, либонь, мабуть, може, можливо, може бути, можна сказати, напевно, певно, певне* (рідше), *треба гадати, як видно, як здається*. Зважаючи на стилістичну диференціацію названих вище вставних компонентів, можна констатувати, що в наукових текстах використовують ті з них, які є літературними, а усномовні та просторічні, як *правило*, не вживаються. Модальну функцію з указаною семантикою в науковому дискурсі Ю. О. Карпенка виконують *здається* (12), *можливо*, (12), *мабуть* (10), *ймовірно* (8), *може* (6), *здавалося б* (4), *очевидно, скоріше, так би мовити* (по 2), *вірогідно, мовляв, можна сказати, можна думати, можна припускати, найімовірніше, швидше* (по 1). Наприклад: *Такий географічний термін у Славії, здається, відсутній...; Мабуть, тут на разі доводиться прийняти більш обережне визначення гідроніма Вігор...; Ймовірно, давньоєвропейської давнини сягає назва лівої притоки Тиси Марош...* Також ми виявили розмовні варіанти *очевидячки* (2), *ймовірніш*. Напр.: *...В. Стус ужив античних міфонімів, очевидячки, більше, ніж О. Ольжич*. Усього нараховано 16 вставних елементів названого типу. Це вдвічі більше порівняно з попереднім типом, що зумовлено, на нашу думку, новизною досліджуваної проблеми, її новими аспектами чи появою невідомих раніше фактів, які ще потребують перевірки. Крім того, їх використання дає можливість іншим мовознавцям погодитися з викладеним матеріалом або аргументовано заперечити думки автора. Інакше кажучи, у такий спосіб адресант дає змогу поміркувати над порушеним питанням зацікавленим адресатам чи собі в подальших розвідках. Отже, акцентно-ймовірнісні дискурсиви знижують категоричність висловлення.

Вставні компоненти, що виражають почуття людини у зв'язку з повідомлюваним, "емоційну оцінку фактів або явищ дійсності з боку того, хто їх сприймає" [6, с. 177], теж мають певні можливості під час спілкування. Це емотивно-кваліфікативні вставні компоненти. До них варто зарахувати такі: *бачу, відчуваю, власне, гадаю, дивна річ, думаю, м'яко кажучи, нівроку, на диво, на жаль, на лихо, на превеликий жаль, на радість, на сором, на щастя, нівроку, нічого не скажеш, от лишенько, правду кажучи, сподіваюсь, хвалити долю, чого доброго, шкода, як на біду, як навмисне, як на гріх, як на зло, як на лихо, як уявляється*. Названі вставні слова та словосполучення в науковому дискурсі виражають оцінку повідомлюваного, ставлення до сказаного, власний погляд автора. Перші з них вносять експресивний відтінок до змісту висловлення (*на жаль* (4), *на щастя* (2)). Інші вставні компоненти підкреслюють присутність автора (*власне* (20), *гадаємо* (8), *гадаю* (8), *думаю, власне кажучи, відверто кажучи, уточнимо, додамо* (по 1)). Напр.: *Українське мовознавство в своєму розвитку знає цілу плеяду блискучих, прекрасних фонетистів, але практично не знає, на жаль, фонологів такого рівня; Це, власне, є головною причиною того, що в українській фонології ще від часів Олени Курило закоренилися засади Ленінградської фонологічної школи (ЛФШ)*.

Адресно-марковані вставні компоненти вказують на джерело повідомлення, уточнюють авторство висловленого. Авторство може бути імпліцитним (*кажуть, повідомляють, як говорять, як кажуть, як то кажуть*), експліцитним (*за висловом..., за даними..., за повідомленням..., з погляду..., з точки зору..., на думку..., на його / її / їхню думку, на його / її / їхній погляд*). Частина вставних слів і словосполучень, у яких автор мислиться узагальнено, може перетворюватися на такі, що мають вказівку на конкретного автора висловлюваної думки адресантом. Окремим підтипом вважаємо вставні словосполучення, які відображають власну думку автора наукового тексту. В обстеженому матеріалі зафіксовано три останніх типи. Це відповідно *на думку вченого* (2), *за висловом*

К. Галаса, за висловом М. С. Грушевського, зазначає В. А. Никонов, на досить аргументовану думку О. Матвєєва, на думку О. Трубачова, на думку В. Шміда, як слушно зауважив О. А. Семенюк, як це показав В. Шульгач; як кажуть росіяни; на мій погляд, на мою думку, на нашу думку, як на мене. Загалом використання адресно-маркованих дискурсивів підвищує ступінь достовірності інформації за рахунок цитованого джерела або згадки дослідника, який цікавився проблемою, тобто підвищує рівень правдивості інформації. Адресно-маркованими також є такі вставні компоненти: *як зазначалось, як уже підкреслювалось, як указано*, які пов'язані з текстом, породженням безпосередньо автором наукової праці, і які фактично означають *як я вже казав раніше*.

“Сема контакту” наявна у фатичних вставних компонентах. Зважаючи на три фази спілкування, можна стверджувати, що такі компоненти використовуються для встановлення контакту, його підтримки та завершення спілкування. Для активізації комунікації як інтимізувально-контактувальні засоби в українській мові вживаються такі: *бач, бачте, вірите, даруйте, даруйте на слові, диви, дивись, дивіться, думаєте, знаєте, знай, знайте, їй-богу, кажу вам, коли хочете, між нами кажучи, можете собі уявити, повірте, погодьтеся, признаюся, прошу вас, розумієте, скажи, скажімо прямо, уявіть собі, чуєш*. Для писемного наукового спілкування фатичні вставні компоненти не властиві, в усній формі частина з них цілком може функціонувати. Вважаємо, що деякі дискурсиви-регулятиви мають здатність виконувати функцію організаторів, наприклад, мати “сему контакту” та привертати увагу до певної частини тексту, бути мета текстовою одиницею (*зверніть увагу*).

Дискурсиви-організатори. Метатекстові вставні компоненти як дискурсиви-організатори логізують виклад матеріалу, сприяють оформленню ходу міркувань адресанта, зв'язують частини тексту, акцентують увагу адресата на певній думці тощо. Широкий діапазон значень репрезентує наукове мовлення, що підтверджує зібраний матеріал. Метатекстові вставні компоненти організують пропозиціональну інформацію, вказують ракурс сприйняття її адресатом [7, с. 69] і мають неоднакове навантаження в тексті. У зв'язку з цим доречно виокремити типи цих вставних слів та словосполучень.

Для вираження різнобічного зв'язку висловленого, його черговості серед інших думок у лінгвістичних статтях та оглядах Ю. О. Карпенко використовує вставні слова *по-перше (7), по-друге (4)* і словосполучення (*у свою чергу (2), з одного боку, з другого боку (по 1)*). Наприклад: *Поляни жили значно південніше... але потім були потіснені войовничими степовиками на північ, у ліси, де їм довелося, в свою чергу, відтіснити деревлян трохи далі на північ*. Ми виявили цікавий спосіб використання слова *по-друге*, до якого неодноразово звертається автор, напр.: *По-перше, слово німци, фіксуючися з XII ст., початково позначали-таки германців. <...> За межами східнослов'янських текстів слово німці... зафіксоване вже в IX ст. у Костянтина Багрянородного одночасно зі словом слов'яни. Це вже по-друге*. Давно помічено, що названі метасигнали черговості трактують як синоніми числівників *перший, другий* та як скорочені показники речень *скажу як перше, скажу як друге* [7, с. 71-72].

Засобом вирізнення повідомлюваного серед інших фактів є вставні компоненти *головне, головним чином, зокрема, зрештою, нарешті, насамперед, передусім, перш за все*. Названі одиниці виділяють, підкреслюють якусь кількісну чи якісну сторону предмета, про який йдеться [6, с. 178]. У нашому матеріалі зафіксовано слова і словосполучення *головне (5), зрештою (4), більш(е) того (2), найголовніше (1), передусім (1)*. Напр.: *...російський “Словарь” подає окремо кожне слово, що зумовлено і прийнятим принципом... і, головне, тим, що адресується неживій праслов'янській мові і має на меті назвати всі праслов'янські слова, а не лише етимологічно складні*.

Рух думки “вбік” виражають *до речі (24), втім (21), між іншим (5), між тим (3)*. За допомогою названих елементів автор повідомляє читачеві про відхід від теми, про те, що далі він зробить якесь зауваження або доповнення до основного, фактично спрямує думку в інше русло. Найчастіше учений використовує сполуку *до речі*, яка сигналізує про певну ідею, якою автор хоче поділитися, вважаючи, що вона варта уваги співрозмовника. Напр.: *Епіграма ця, до речі,*

єхидно називається “Довге слово”... Подібну функцію виконують деякі вставлені конструкції, які досить активно функціонують у науковому лінгвістичному дискурсі [9]. Крім того, названа одиниця може входити до складу вставленої конструкції, що, на нашу думку, підсилює її доповнювальний характер, напр.: *Про невдалість вибору імені Мотрона (до речі, історично найімовірнішого) говорити варто, але не тому, що воно зрусифіковане*. Дискурсив до речі використовують для введення фрагменту мовлення й демонстрації асоціативного зв'язку фрагменту з текстом, а притаманне йому акцентно-видільне значення вважають другорядним [2, с. 13]. Вставне слово *втім / утім* теж досить активно вживане Ю. О. Карпенком, напр.: *Втім, О. Стрижак у децю двозначному контексті зараховує цей гідронім чи то до кельтських, чи то до слов'янських; Втім, С. Вербич усе ж уважає Солючку генетично слов'янським гідронімом, похідним від сіль*. З огляду на подані приклади зі словом *втім* можна говорити про полісемічність дискурсивів, оскільки аналізоване слово є своєрідним превентивним засобом певного зауваження, а також виконує контрадикторну функцію.

Контрадикторну функцію в тексті в чистому вигляді реалізують слова *навпаки, однак, проте*, за допомогою яких адресант протиставляє одну думку іншій, виражаючи незгоду з висловленим раніше, заперечуючи його, підкреслюючи контраст між сказаним. Ю. О. Карпенко віддає перевагу словам *навпаки* (12) та *однак* (3): *То може видатися чимось надзвичайним або ж, навпаки, звичайнісіньким випадковим збігом, але серед 87 топонімів, ужитих у романі за межами фрагментів, що написані онімічною мовою, маємо теж 12, саме 12 найуживаніших...* Зазначимо, що слово *однак* частіше використовується в ролі сполучника, а не вставного слова.

Досліджувана проблема вимагає підтвердження фактами, підкріплення прикладами. Саме тому в науковому дискурсі досить часто як метатекстовий засіб уведення ілюстрації в українській мові використовують слова *скажімо* (13), *приміром* (12), *наприклад* (8), *так* (1): *О. Трубочов підкреслює ендемічність цього гідроніма, але, скажімо, автори чехословацького топонімічного словника констатують значне поширення в Чехії назви Lira; Але okazіоналізм водночас сам по собі є художнім твором, як, приміром, Оптимістенко В. В. Маяковського*. Вказана частотність слів із функцією екземпліфікації фактично означає їх рівноправність, синонімічність, взаємозамінність. Слово *так*, за допомогою якого часто сигналізують, що далі думка буде демонструватися на прикладах, учений практично не вживає.

Вставні компоненти, які виконують функцію пояснення, сприяють уточненню, розкриттю змісту непростих для сприймання висловлень автора. Уможливають переформулювання, перефразування сказаного в обстежених працях словосполучення *інакше кажучи* (2), *конкретно кажучи* (1): *...неможливо теоретично обґрунтувати думку, що власні назви Київ (місто) і “Київ”(готель), Одеса (місто) і “Одеса” (корабель) не є різними словами, причому словами з виразно відчутними мотиваційними відношеннями. Інакше кажучи, утворення типу “місто” > “корабель” (“готель”, “кінотеатр”, “крамниця”, “кафе” тощо) ... являють собою яскравий взірець синхронічного лексико-семантичного способу словотвору*. За допомогою названих елементів формулюється покращений чи скорочений варіант висловленої думки. Нечасте звертання Ю. О. Карпенка до згаданих словосполучень свідчить про те, що виклад розрахований на фахівців, він є зрозумілим для адекватного сприйняття обізнаним читачем.

Одним з обов'язкових складників наукових статей за вимогами ДАК України є висновки до дослідження. Вказівкою на те, що далі йтиме певний підсумок, узагальнення є вживання вставних слів і словосполучень *взагалі, виходить, значить, одним словом, отже, словом, таким чином*. Однак не всі з них можуть функціонувати в науковому мовленні. Слово *значить* кваліфікують як прикрий, часто повторюваний паразит [5, с. 163]. Інші ж забезпечують структурно-змістову компресію, виконують функцію узагальнення, підбиття підсумків висловленого та підкреслюють, що в заключній частині подано суть, квінтесенцію всього попереднього тексту [7, с. 70]. У Юрія Олександровича в цілому вжито 1 раз, *таким чином* – 3, *взагалі* – 4, а *отже* – 42 рази, що свідчить про переважання не тільки серед подібних вставних компонентів, а й панівне становище

порівняно з усіма іншими, ще раз підкреслюючи необхідність і виняткову роль висновків у науковій роботі. Слово *отже* може починати висновки до мікротеми або загальні висновки до дослідженої теми, використовуючись на початку чи всередині речення, напр.: *Таке розуміння гідронімів Вишня, Вишниця й, отже, визнання в них дії відомого праслов'янського "закону ruki" автоматично засвідчує найглибшу слов'янську древність регіону; Отже, тут також наявна метонімізація – словотвірна пара, яка містить мотивуючий та мотивований комплекси.* Помічено, що вставне слово *отже* вчений порівняно рідко використовує для загальних висновків (всього в трьох статтях), воно функціонує в основній частині наукової праці як маркер попередніх висновків. Усе ж частіше воно просто відсутнє або замість нього використано як *бачимо, в цілому, взагалі* для повного узагальнення в статтях, *загалом* та *в цілому* (не як вставні компоненти) – в оглядах ономастичних праць.

Усього в дослідженому матеріалі зафіксовано 81 вставний компонент у 324 вжитках. Найбільш уживаними серед них є *отже* (42), *до речі* (24), *власне* та *втім* (по 21). Інші одиниці використовувалися від 1 до 13 разів. Одиначними виявилися *передусім, за свідченням..., можна думати, як зауважив..., на мою думку, на нашу думку, швидше, правда, як на мене, як це показав..., дійсно, ясно, мовляв, вірогідно* та сполуки зі словом *кажучи*. Це свідчить про велике функціональне навантаження одних і незначне – інших, які є меншою мірою затребуваними в науковому лінгвістичному дискурсі Ю. О. Карпенка.

Таким чином, дискурсиви з регулятивною функцією відображають взаємодію адресанта та адресата, а вставні компоненти з дискурсивною функцією допомагають авторові організувати науковий дискурс. Ю. О. Карпенко використовує апробовані мовознавцями вставні компоненти, проте їх функціонування в його дискурсі має певну специфіку. Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні мовної особистості вченого.

Література

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 344 с.
2. Викторова Е. Ю. Дискурсивные слова: единство в многообразии / Е. Ю. Викторова // Известия Саратовского ун-та. Новая серия. Серия Филология. Журналистика. – Саратов, 2014. – Т. 14. – Вып. 1. – С. 10-15.
3. Викторова Е. Ю. Некоторые особенности употребления дискурсивных слов в различных научных дисциплинах (на материале английского языка) / Е. Ю. Викторова // Языки в современном мире: материалы X Междунар. конф. – М.: КДУ, 2012. – С. 135-140.
4. Викторова Е. Ю. Роль усной и письменной формы речи в использовании вспомогательных коммуникативных единиц (на материале научной речи русского и английского языков) / Е. Ю. Викторова. – Режим доступа до джерела: www.philology.nsc.ru/journals/spi/pdf/2014_22014_Viktorova.pdf
5. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови: навч. посіб. / М. У. Каранська. – К.: НМК ВО, 1992. – 400 с.
6. Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис: підручник / Б. М. Кулик. – К.: Рад. шк., 1961. – Ч. II. – 288 с.
7. Малікова О. В. Функціональні типи метатекстових одиниць / О. В. Малікова // Мовознавство. – 1993. – № 1. – С. 68-72.
8. Пантелеева Е. А. Коммуникативно-прагматические свойства вводных и вставных элементов в современном русском языке (на материале художественных и публицистических текстов): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. – Волгоград, 2005. – 18 с.
9. Романченко А. П. Вставлені конструкції в науковому мовленні Ю. О. Карпенка / Романченко А. П. // Humanities and Social Sciences in Europe: Achievements and Perspectives: Proceedings of the 2nd International symposium (February 15, 2014). "East West" association for Advanced Studies Higher Education GmbH. Vienna. 2014. – P. 326-331.
10. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие. – К.: Брама, Изд. Вовчок О. Ю., 2004. – 336 с.

11. Сучасна українська літературна мова: підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; за ред. М. Я. Плющ. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Вища шк., 2000. – 430 с.
12. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1972. – 516 с.
13. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: підручник / К. Ф. Шульжук. – К.: Академія, 2004. – 408 с.